

Yılmaz, Ilkay

Working Paper

Çin Ekonomisinde Büyümenin Dinamikleri

Discussion Paper, No. 2012/77

Provided in Cooperation with:

Turkish Economic Association, Ankara

Suggested Citation: Yılmaz, Ilkay (2012) : Çin Ekonomisinde Büyümenin Dinamikleri, Discussion Paper, No. 2012/77, Turkish Economic Association, Ankara

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/81693>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/77

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

ÇİN EKONOMİSİ'NDE BÜYÜMENİN DİNAMİKLERİ

İlkay Yılmaz

Bu çalışma "EKONOMİK BÜYÜMENİN DİNAMİKLERİ VE İSTİHDAM:
KAYNAKLAR VE ETKİLER", başlığı ile Doç. Dr. Bilin NEYAPTI
editörlüğünde hazırlanan ve 2005 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer
almaktadır.

Eylül, 2012

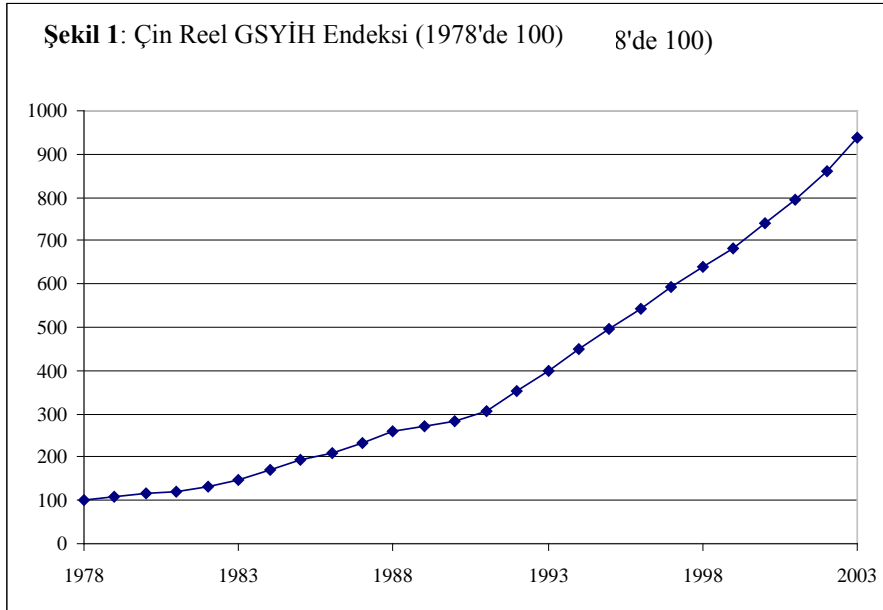
ÇİN EKONOMİSİ'NDE BÜYÜMENİN DİNAMİKLERİ

İlkay Yılmaz*

1. GİRİŞ

1978 yılında Deng Xiaoping önderliğinde başlatılan tedrici reform ve dışa açılma politikaları sayesinde Çin çok yüksek bir büyüme sürecine girmiş ve resmi Çin istatistiklerine göre 1978-2003 döneminde GSYİH yılda ortalama % 9.5 oranında büyümüştür (Grafik 1). Bu yüksek ve istikrarlı büyüme sayesinde Çin halkının geliri yükselmiş, mutlak yoksulluk altında yaşayanların oranı büyük çapta düşmüştür. 2004 yılı itibariyle satın alma gücü paritesine göre 7,262 milyar dolarlık gayri safi yurtiçi hasılasıyla Çin, ABD'den (11,750 milyar dolar) sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisidir (CIA, 2005).

Uygulanan reformların temel özelliği, ekonomide önemli ağırlığı bulunan kamu işletmelerinin doğrudan özelleştirilmemesi, bunun yerine devletin piyasa güçlerinin gelişmesine tedrici olarak izin vermesi ve piyasaya yönelik üretim yapan ve kamuya ait olmayan işletmelerin gelişmesi önündeki engellerin kaldırılması olmuştur. Bu sayede Çin, mevcut devlet işletmelerinden personel çıkarılmadan ve kamu kesiminde büyük üretim düşüşleri yaşanmadan, özel sektör tarım kesimini terk edenleri ve işgücüne yeni katılanları istihdam ederek büyümüştür. Bu açıdan bakıldığında, Çin'in reform süreci hiç kuşkusuz Orta ve Doğu Avrupa'daki eski sosyalist blok ülkelerinin geçirdiği sürece göre çok daha az sancılı olmuştur.

Kaynak: National Bureau of Statistics of China, 2005

Reform sürecinin diğer bir önemli boyutu ise dışa açılma olmuştur. Dış ticaret önündeki tarifeler ve tarife dışı engeller zamanla azaltılmış ve bu politikaya paralel olarak Çin'in ihracatı 1970'lerin sonundaki 10 milyar dolarlık düzeyden 2004'te 580 milyar doların üzerinde bir düzeye erişmiştir. Anılan dönemde ithalatın düzeyi genel olarak ihracatın altında kalmış ve Çin son on yıldan daha uzun bir süredir dış ticaret dengesi fazlası veren bir ülke olmuştur. Çin yönetiminin dışa açılma politikalarının önemli bir parçası da, sermaye, teknoloji ve hatta kurumsal düzenlemeler gibi ekonomik büyümeye katkı sağlayan faktörlerin ülke ekonomisine kazandırılmasında önemli rol

* Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, ilkay_y1240@yahoo.com

oynayan doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur. 1979-2002 döneminde Çin'e gelen 623.418 milyar dolarlık toplam yabancı yatırımın 446.255 milyar dolarlık bölümü (% 71.6'sı) doğrudan yabancı yatırımlardan oluşmuştur (Fan ve Zhang 2003: 7).

Bu çalışmanın amacı, Çin ekonomisinin son 25 yılı aşkın bir süredir çok hızlı bir şekilde büyümesine yol açan temel politikaların ve koşulların neler olduğunu açıklamaktır. Bu nedenle bir sonraki bölümde Çin'de 1978'de başlayan ekonomik reformların ana hatları ortaya konulmuş ve bu reformların Çin'in yüksek büyüme oranlarıyla ilişkisi incelenmiştir. Dışa açılmayla ilgili üçüncü bölümde ise, Özel Ekonomik Bölgelerin yabancı yatırımları çekmekte ve ihracatı artırmadaki önemine değinilmiş ve ayrıca Çin'de gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların ve Çin'in dış ticaret rakamlarının yıllar içinde gösterdiği trend irdelenerek Çin'in küreselleşme sürecinde gösterdiği başarı vurgulanmıştır. Son bölümde, Çin'de uygulanan reformlarla eski Doğu Bloku ülkelerinde ve özellikle Rusya'da 1989'dan bu yana uygulanan reformlar karşılaştırılarak Çin'in yüksek büyüme performansının nedenleri irdelenmiştir.

2. İKİ RAYLI YAKLAŞIM VE LİBERALİZASYON

1970'lerin sonunda Çin'in içinde bulunduğu coğrafyanın genel ekonomik durumuna bakıldığında Çin ekonomisinin reforma tabi tutulması gerekliliği açıkça görülebilir. Bu dönemde Çin, sanayileşmiş batılı ülkelerin yanı sıra Japonya, Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Hong Kong gibi Asya'nın sanayileşmiş ülkelerinin de çok gerisinde kalmış bir durumdaydı. Özellikle kapitalizmi benimsemiş Çin kültürü ülkelerin (Singapur, Tayvan ve Hong Kong) yüksek refah düzeyleri yanında Çin'deki yoksulluk Çinli yöneticiler için bir utanç kaynağı olmuştur (Tablo 1). Bu koşullar altında Mao'nun 1976 yılında ölümünden sonra Çin Komünist Partisi içindeki güç mücadelesinden başarıyla çıkan ve Çin'in *de facto* lideri olan Deng Xiaoping ve yandaşları ideolojik kaygıları bir yana bırakarak pragmatik bir şekilde ekonomik sorunların çözümüne odaklanmışlardır.

Tablo 1. 1978 yılında Çin ve bazı Doğu Asya ülkelerinin satın alma gücü paritesine göre GSYİH (cari fiyatlarla ABD doları cinsinden) düzeyleri

Çin	452.51
Hong Kong	5,368.79
Japonya	7,325.96
Güney Kore	2,315.30
Singapur	4,468.62
Tayvan	2,582.54

Kaynak: Aten, vd. 2002

1978 sonrası, Çin'in reform stratejisi iki raylı yaklaşım (dual-track approach) olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşımın temeli, ekonominin mevcut planlı bölümünün yanında piyasaya dayanan bir ekonomik alan oluşturulması ve bu alanın öneminin zaman içerisinde artırılması olmuştur.

Bu iki raylı yaklaşım 1978'in sonunda tarım kesiminin hızlı ve kapsamlı bir şekilde liberalizasyonu ile başlamıştır. Kolektif tarımsal üretim gerçekleştiren kırsal komünler ortadan kaldırılmaya ve yerlerine eskiden bu komünlere ait olan toprakların bireysel olarak köylü ailelerine kiralanmaya başlanmıştır. Hanehalkı sorumluluğu sistemi (household responsibility system) olarak adlandırılan bu uygulamaya göre, toprak kiralayan köylü aileleri planda belirlenen ürün kotasını devlete teslim etmekle yükümlü olmakla birlikte, kota fazlasını serbest piyasada satma imkanına sahip olmuşlardır. Köylü aileleri komünlerde çalışmak yerine yalnızca kendilerinin özel olarak kullanabilecekleri topraklarda çalışmayı yeğledikleri için hanehalkı sorumluluğu sistemi hızla yayılmış ve 1981 yılına gelindiğinde tarımsal komünlerin büyük çoğunluğu ortadan kalkmıştır (Pomfret 1997: 425).

Tarımsal reformların temel etkisi ekonominin ve işgücünün önemli bir kısmını devletin sıkı kontrolünün dışına taşımış olmasıdır. 1970'lerin sonunda tarım kesiminin GSMH içindeki payının % 40 olmasının yanında iktisadi olarak aktif durumda bulunan nüfusun % 70'i tarım kesiminde çalışan köylülerden oluşuyordu. Hanehalkı sorumluluğu sistemi altında köylülerin devlete karşı

yükümlülükleri olan kota miktarındaki ürün teslimi bir çeşit götürü vergi olduğundan köylüler piyasa fiyatlarına bakarak iktisadi kararlar almaya başlamışlardır (Sachs, Woo 1997: 8).

Tablo 2. Üretim Artış Hızı Trendi (yıllık yüzde artış)

Period	Bütün Tahıllar	Pirinç	Buğday
1966-77	3.1	1.4	4.4
1978-84	5.7	5.1	8.0
1985-94	2.0	1.3	1.9

Kaynak: Sachs ve Woo, 1997: 58

Tablo 3. Sektör ve Mülkiyet bazında GSYİH artış oranlarına katkı payları

	1979-84 dönemi	1985-93 dönemi
Tarım Sektörü	31.8	11.6
Endüstriyel Devlet İşletmeleri	20.3	11.7
Endüstriyel Toplu Mülkiyet İşletmeleri	12.8	28.9
Bireysel Mülkiyet Endüstri İşletmeleri	0.2	7.7
Diğer Endüstriyel İşletmeler	0.8	8.9
İnşaat Sektörü	5.2	5.9
Hizmet Sektörü	28.9	25.3
TOPLAM	100.0	100.0

Kaynak: Sachs ve Woo, 1997: 55

Tarımdaki liberalizasyon tarımsal üretimde göz alıcı bir artışa yol açmış ve Tablo 2’de görüldüğü gibi tahıl üretimindeki artışlar reform öncesi dönemin bir hayli üzerinde gerçekleşmiştir. Tarımdaki bu hızlı üretim artışı özellikle 1984’e kadar olan dönemde ekonomik büyümenin temel nedeni olmuştur (Tablo 3).

Tarımdaki liberalizasyonun ardından özellikle 1984 sonrasında endüstri ve hizmet sektörlerinde de devlete ait olmayan işletmelerin kurulması ve işletilmesi üzerindeki kısıtlamalar aşamalı olarak kaldırılmıştır. Bu sayede, özel sektör özellikle kırsal alanda toplu mülkiyet işletmeleri (community owned enterprises) şeklinde önemli bir büyüme kaydetmiş ve bu işletme türü 1984 sonrasında ekonomik gelişmeye en fazla katkı yapan kesim olmuştur (Tablo 3). Doğrudan yabancı yatırımlara izin verilmesi, gümrük tarifelerinin düşürülmesi, devletin dış ticaretteki tekelci konumundan uzaklaşması ve çoklu döviz kuru uygulamalarına son verilmesi gibi dışa açılmaya yönelik politikalar da dolaylı olarak yurtiçinde daha rekabetçi bir piyasanın oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bütün bu politikalar, özel sektörün son derece önemli bir rol oynadığı, piyasaya dayanan bir ekonomik yapı oluşturmuştur. Nitekim 1990’ların sonuna doğru Çin ekonomisinde yaratılan katma değer yarısından fazlası özel sektör tarafından yaratılmış ve bu oran 2003’te % 59’u aşmıştır. Özel sektördeki gelişmeye paralel olarak kamu sektörü de geniş çaplı reforma tabi tutulmuştur. Devlet firmaları kamu tüzel kuruluşları şeklinde yeniden yapılandırılmış ve bunların çoğunluğu borsada kayıt altına alınmıştır. 1998’den bu yana küçük firmaların tasfiyesi ve büyük kamu şirketlerinin yeniden yapılandırılması politikaları başarıyla uygulanmış ve devletin kontrolündeki endüstriyel girişimlerin sayısı yarı yarıya azaltılmıştır (OECD, 2005). Özel sektörün gelişmesi ve kamu sektörünün yeniden yapılandırılması sayesinde 1978’de tarım kesiminde başlayan piyasaya dayalı ekonomik alan yıllar içinde genişleyerek Çin ekonomisinin çok büyük bir kısmını oluşturmuştur. Piyasa fiyatlarında gerçekleşen işlemlerin toplam işlem hacmi içindeki payının perakende satışlarda 1978’deki % 3’lük düzeyden 2003’te % 96.6’ya ulaşması bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir (Tablo 4).

Çin yönetiminin son yıllardaki uygulamaları, reform sürecinden geriye dönüş olmadığı yönünde önemli ipuçları vermektedir: 2004 yılında anayasada temel bir takım değişiklikler yapılarak, özel sektörün ülke ekonomisindeki olumlu rolü vurgulanmış ve özel mülkiyet keyfi kamulaştırmalara karşı korunmuştur. Son olarak 2005 yılında özel şirketlerin altyapı, elektrik-su ve finansal hizmetler gibi alanlarda faaliyet göstermesini yasaklayan düzenlemeler ilga edilmiştir (OECD, 2005).

**Tablo 4. Piyasa Fiyatlarında Gerçekleşen İşlemlerin Payı
(İşlem Hacminin Yüzdesi Olarak)**

	1978	1985	1991	1995	1999	2003
<u>Üretici malları</u>						
Piyasada oluşan fiyatlar	0.0	13.0	46.0	78.0	86.0	87.3
Devletin yönlendirdiği fiyatlar	0.0	23.0	18.0	6.0	4.0	2.7
Devletin belirlediği fiyatlar	100.0	64.0	36.0	16.0	10.0	10.0
<u>Perakende Satışlar</u>						
Piyasada oluşan fiyatlar	3.0	34.0	69.0	89.0	95.0	96.1
Devletin yönlendirdiği fiyatlar	0.0	19.0	10.0	2.0	1.0	1.3
Devletin belirlediği fiyatlar	97.0	47.0	21.0	9.0	4.0	2.6

Kaynak: OECD, 2005

3. DIŞA AÇILMA

3.1. Özel Ekonomik Bölgeler

Reform programının bir parçası olarak 1979'da güneydeki iki kıyı eyaletinde dört Özel Ekonomik Bölge (ÖEB) (Special Economic Zone) yaratıldı.¹ Alınan olumlu sonuçlar üzerine, 1988 yılında bunlara bir tane daha eklendi.² Bu ÖEB'lerin kurulmasında amaç dışa açık ve piyasalara dayanan politikaları belli bölgelerde uygulamak ve bu uygulamalardan olumlu sonuç verenleri zaman içerisinde ülkenin diğer kesimlerine yaymaktı. Bu yolla bütün ekonominin zamanla daha dışa açık ve daha etkin olması amaçlanıyordu.

ÖEB'ler sadece ekonomik açıdan değil, ayrıca eğitim, kültür, eğlence ve yerleşim düzeni bakımlarından da ülkenin diğer kesimlerinden farklı olarak tasarlandılar. ÖEB'ler içinde hem yurtiçi firmaların hem de yabancı yatırımlarla kurulan firmaların bir arada faaliyet göstermeleri sağlandı. Yabancı yatırımlar hem ÖEB'lerin gelişmesi için hem de teknoloji transferi için en önemli kaynak olarak görüldü. Ayrıca ÖEB'ler içindeki firmaların yurdun diğer kesimlerindeki firmalarla olan bağlantıları teşvik edildi. Bu sayede teknoloji transferi ve ekonomik gelişmeden bütün ülkenin yararlanması amaçlandı. ÖEB'lerin dışa açıklığının bir göstergesi olarak bu bölgelerde üretilen ürünlerin yüzde kaçının ihraç edildiği sürekli izlendi ve hedef oranlar belirlendi. Daha da ötesi, dış ticaret fazlası verilmesi açıkça zorunlu kılındı (Ge, 1999: 1269).

¹ Guangdong eyaletinde Shenzhen, Zhuhai, ve Shantou; Fujian eyaletinde Xiamen Özel Ekonomik Bölgesi.

² Hainan eyaletinin tamamı.

Tablo 5. Shenzhen ÖEB'sinde gerçekleşen yabancı sermaye kullanımı 1980-93 (milyon ABD doları)

	TOPLAM	Dış borç	Doğrudan yabancı sermaye yatırımı	Diğer yabancı sermaye yatırımları
1980	26.57	-	23.36	3.21
1981	97.56	-	84.14	13.42
1982	66.90	-	57.50	9.40
1983	118.41	-	110.87	7.54
1984	226.24	19.62	184.37	22.25
1985	324.27	135.85	176.51	11.91
1986	484.01	108.60	360.80	14.61
1987	393.80	124.36	264.86	4.58
1988	414.39	144.30	258.70	11.39
1989	434.11	155.63	271.44	7.04
1990	476.54	123.60	349.20	3.74
1991	512.52	171.84	334.87	5.81
1992	585.82	258.08	321.66	6.08
1993	1,114.44	437.62	672.21	4.61

Kaynak: Ge, 1999: 1271

ÖEB'lerin en önemli kuruluş amaçlarından birisi de yabancı sermayeyi çekmek olduğu için buralarda yabancı sermaye için çok çeşitli teşvik paketleri geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Yatırım malı ithalatında gümrük vergilerinden muafiyet, genel olarak düşük vergi oranları, vergi muafiyetleri, düşük fiyatlarla enerji sağlanması gibi teşviklerin yanı sıra ÖEB'ler içerisinde alt yapı yatırımlarına özel bir önem verilmiştir. Tüm bunlara düşük ücretli fakat son derece disiplinli yerli işgücü avantajı da eklenince yabancı yatırımcılar için yüksek kar oranları potansiyeli belirmiş ve kısa süre içerisinde yabancı sermaye bu bölgelere akın etmeye başlamıştır. Örneğin ilk kurulan ÖEB'lerden olan Shenzhen'e 1980 yılında yalnızca 26.57 milyon ABD doları toplam yabancı sermaye girmiş iken, 1993'e gelindiğinde bu tutar 1 milyar ABD dolarının üzerine çıkmıştır (Tablo 5).

ÖEB'ler kısa süre içerisinde Çin ekonomisine önemli katkı yapmaya başlamışlar ve kendilerinden beklenen Çin'in dışa açılan pencereleri olma görevini başarıyla yerine getirmişlerdir. Her şeyden önce bu bölgelerdeki ekonomik büyüme Çin'in diğer kesimlerinden çok daha fazla olmuş ve bu bölgeler yüzbinlerce yeni ve Çin koşullarında yüksek ücretli sayılabilecek iş olanakları yaratmışlardır. Jones, Li ve Owen (2003)'in hesaplamalarına göre ÖEB'ler içerisinde yer alan şehirler diğer şehirlere göre ortalama 5.5 yüzde puanı daha hızlı üretim artışı kaydetmişlerdir.

Hızla gelişen ÖEB'lerin ülkenin diğer bölgelerinden ham madde, işçi ve hatta tüketim malları talebi hızla artmış ve bu sayede iç bölgelerin kalkınmasına da katkıda bulunmuşlardır. Özellikle ÖEB'lerin yurt içindeki diğer firmalarla kurdukları ortaklıklar, zamanla sayı ve büyüklük bakımından artmış ve yabancı sermayenin ve yabancı sermaye vasıtasıyla bu bölgelere giren yeni teknolojilerin yurtiçine yayılmasına aracılık etmişlerdir.

ÖEB'ler dış ticaret alanında da son derece başarılı olmuş ve kısa zamanda Çin'in dış ticaret merkezleri konumuna gelmişlerdir. Yalnızca bölge içince üretilen mallar değil ülkenin diğer kesimlerinde üretilen mallar da buralardan yurt dışına ihraç edilmişlerdir. Örneğin Shenzhen bölgesinde toplam ihracat düzeyi 1980 yılında 11.24 milyon ABD doları iken 1985'te 563.40 milyon ABD dolarına, 1990'da 2,995.81 milyon ABD dolarına ve 1995'te 20,527.36 milyon ABD dolarına ulaşmıştır (Ge, 1999: 1280).

ÖEB'lerin göz alıcı ekonomik performansı, buralarda başarılı olmuş politikaların zamanla Çin'in diğer yerlerinde de uygulanmalarının yolunu açmıştır. Bu sayede, Çin'deki reform süreci daha da hızlanmış ve 1978'den bu yana uygulanan dışa dönük ve piyasalara dayanan politikalara güven artmıştır. Nitekim, Deng Xiaoping, 1992 yılında ÖEB'lere yaptığı gezi sırasında bütün ülkenin bu

bölgeleri örnek alması yolunda çağrı yapmış ve komünizmin sloganlarla değil, insanların yaşam düzeylerini arttırarak korunabileceğini belirtmiştir (PBS/WGBH, 2003).

3.2 Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, reform sürecinin başladığı 1970'lerin sonlarında neredeyse sıfırken 2000'li yıllara gelindiğinde yıllık 40-50 milyar ABD doları düzeyine ulaşmıştır. Günümüzde Çin ABD'den sonra dünyada en fazla doğrudan yabancı yatırım çeken ikinci ülke konumundadır. Bu tür yatırımların 1978'den bu yana gösterdiği trende bakıldığında üç dönem göze çarpmaktadır: 1979-1983, 1984-1991 ve 1992 sonrası (Tablo 6).

1979-1983 arasındaki 5 yılı kapsayan ilk dönemde doğrudan yabancı yatırımların ezici çoğunluğu ÖEB'ler içerisinde gerçekleştirilmiş ve bu dönemde toplam 1.8 milyar ABD doları düzeyinde olmuştur.

1984 yılında 14 kıyı şehrinin Açık Sahil Şehri³ ilan edilmesi ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar önemli ölçüde artmaya başlamıştır. 1984-1988 yılları arasında yılda ortalama 2 milyar ABD doları civarında doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiş ve bu tür yatırımların yıllık artışı % 38 gibi yüksek bir oranda olmuştur. 1988 yılında yaşanan Tiananmen olayları dış çevrelerde Çin'deki reform sürecinin geleceği konusunda kuşuklara yol açmış ve doğrudan yabancı yatırımların artış hızı kesilmiştir. 1989-1991 döneminde bu tür yatırımlar yılda ortalama % 11 oranında artmış ve yıllık ortalama 3.7 milyar ABD doları civarında gerçekleşmiştir.

Tablo 6. Çin'e doğrudan yabancı yatırım akışı (cari fiyatlarla)

Dönem (yıllar)	DYY akışı (milyon ABD doları)	Yıllık ortalama (milyon ABD doları)	Yıllık artış oranı (%)
Birinci Dönem (1979-1983)	1,802	360	55.4
İkinci Dönem (1984-1991)	21,546	2,693	27.2
<i>1984-1988</i>	<i>10,301</i>	<i>2,060</i>	<i>38.1</i>
<i>1989-1991</i>	<i>11,245</i>	<i>3,748</i>	<i>11.0</i>
Üçüncü Dönem (1992-1999)	282,653	35,331	32.1

Kaynak: OECD, 2000: 5

1992 yılında Deng Xiaoping'in güneydeki ÖEB'lere yaptığı gezi sırasında Çin'in piyasalara dayanan ekonomik reform programına ve dışa açılma politikalarına olan bağlılığını açıkça deklare etmesi, yabancı yatırımcılarda Tiananmen olayları nedeniyle kaybolan güveni yeniden tesis etmiş ve doğrudan yabancı yatırımların yeniden hızla artmasında etkili olmuştur. 1992-1999 döneminde bu tür yatırımlar yılda ortalama % 32 oranında artmış ve yıllık ortalama 35.3 milyar ABD doları civarında gerçekleşmiştir. 2000-2003 yıllarında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar ise sırasıyla 40.72, 46.88, 52.74 ve 53.51 milyar ABD doları düzeyindedir (UNCTAD, 2005).

Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımların kaynak ülkelerine bakıldığında 1983-1998 döneminde Hong Kong'un toplam yatırımlar içindeki payının % 52.42 olduğu görülmektedir. Hong Kong'u sırasıyla Japonya (% 8.3), ABD (% 8.09), Tayvan (% 7.85), Singapur (% 4.42), Güney Kore (% 2.78), Büyük Britanya (% 2.4) ve Almanya (% 1.28) izlemektedir (OECD, 2000: 7). Burada belirtmek gerekir ki, doğrudan yabancı yatırımlar içinde Hong Kong'un bu görünürdeki aşırı ağırlığı tam olarak gerçekleri yansıtmamaktadır. Hong Kong kaynaklı olarak kayıtlara geçen önemli miktardaki doğrudan yabancı yatırım, aslında batılı ülkelerden ve Tayvan'dan kaynaklanmaktadır (Graham ve Wada, 2001: 2).

³ Açık Sahil Şehirleri (Open Coastal Cities) farklı gümrük rejimine tabi olmamalarına ve Özel Ekonomik Bölgelere göre daha az bağımsız olmalarına karşın, yatırım ve vergi politikalarında Çin'in diğer bölgelerinden daha esnektiler ve yabancı yatırımlara daha uygun koşullar sunuyorlardı (Tseng, Zebregs, 2003: 14-15).

Çin'deki doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında ise 1998 yılı sonu itibarıyla imalat sanayinin % 59.6'lık payla ilk sırada yer aldığı, ve onu % 24'lük payla gayrimenkul, ve % 6'lık payla dağıtım sektörlerinin izlediği görülmektedir. İmalat sanayi içerisinde % 50.42'lik kesimi emek yoğun endüstriler (tekstil, gıda, mobilya vb.), % 26.9'luk kısmı teknoloji yoğun endüstriler (tıp, eczacılık, elektrikli makineler, elektronik vb.) ve % 22.73'lük kısmı ise sermaye yoğun endüstriler (petrol arıtımı, kimyasal maddeler vb.) oluşturmaktadır. Bu tablo, yabancı şirketleri Çin'de yatırım yapmaya iten temel unsurun ucuz iş gücü olduğunu ortaya koymaktadır (OECD, 2000: 6-8 ve Tseng ve Zebregs, 2002: 4-5).

Doğrudan yabancı yatırımların Çin içerisindeki coğrafi dağılımı, bölgeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. 1983-1988 döneminde, doğu bölgelerinin toplam doğrudan yabancı yatırımların % 87.8'ini, orta bölgelerin % 8.9'unu, ve batı bölgelerinin % 3.3'ünü çektiği gözlemlenmiştir (OECD, 2000: 10). Bölgeler arasındaki bu önemli farklılıklar Çin'deki reform sürecinin tedrici özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bütün ÖEB'lerin ve Açık Sahil Şehirlerinin doğuda yer alması doğrudan yabancı yatırımların buralarda yoğunlaşmasına neden olmuş ve ancak 1990'larda ülkenin bütününe kapsayan liberalizasyon ve dışa açılma politikalarıyla birlikte bu tür yatırımlar iç bölgelere doğru uzanmaya başlamıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlarla kurulan şirketlerin türlerine bakıldığında, ortak girişimlerin (equity joint ventures), kooperatif şeklindeki ortak girişimlerin (cooperative joint ventures) ve tamamen yabancılara ait olan girişimlerin ağırlığı göze çarpmaktadır.⁴ Reform sürecinin ilk yıllarında tamamen yabancılara ait olan girişimlerin sadece ÖEB'ler içerisinde kurulmasına izin verildiği için, bu tür girişimlerin doğrudan yatırımlar içerisindeki payı ilk yıllarda düşük kalmıştır. Zaman içerisinde Çin yönetiminin bu tür girişimlere olan önyargısının kırılmasıyla, bunların payı doğrudan yabancı yatırımlar içinde artmış ve 1999'a gelindiğinde toplam yabancı yatırımların yarısından fazlasına ulaşmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. 1979-1999 arasındaki DYY'lerin girişim türlerine göre yüzde dağılımı

	Ortak Girişimler	Kooperatif Şeklindeki Ortak Girişimler	Tamamen Yabancılara Ait Olan Girişimler	Diğerleri
1979-1989	38.7	41.9	9.7	9.7
1990	41.0	19.0	37.1	2.9
1991	50.8	17.8	30.6	0.8
1992	50.1	22.8	27.0	0.1
1993	49.5	22.9	27.3	0.3
1994	48.6	24.6	26.5	0.3
1995	43.5	19.5	36.9	0.1
1996	43.5	19.5	36.6	0.4
1997	40.6	23.7	34.6	1.1
1998	33.2	22.4	41.8	2.7
1999	32.3	16.5	50.7	0.5

Kaynak: OECD, 2000: 10

Çin'e akan doğrudan yabancı yatırımlar bunlara yol açan etkenlere göre, iç piyasaya yönelik olanlar ve ihracata yönelik olanlar olmak üzere iki gruba ayrılabilirler. Özellikle iç piyasaya yönelik olan doğrudan yabancı yatırımlar için Çin'in büyüklüğünün önemli bir etken olduğu söylenebilir. 1.2 milyarı aşan ve her yıl satın alma gücü artan nüfusuyla Çin büyük bir tüketim potansiyeline sahiptir. Çin'in büyük nüfusu ayrıca hem iç piyasaya hem de ihracata yönelik yatırım yapan yabancı

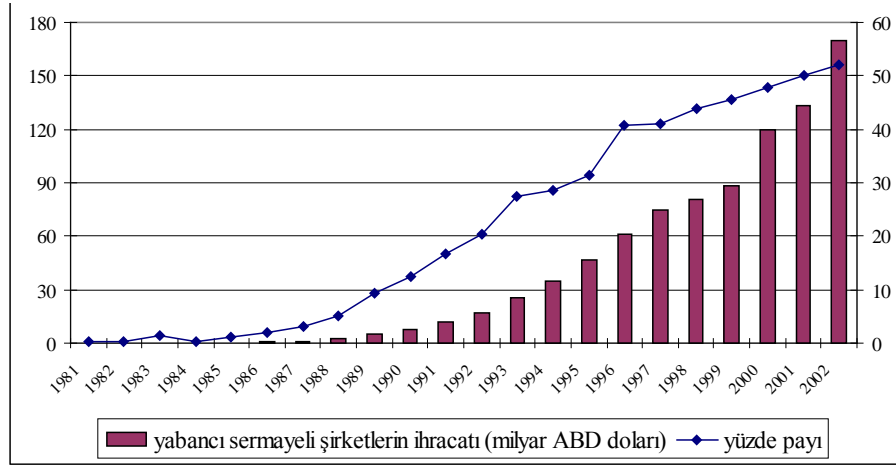
⁴ Ortak girişimlerde (equity joint ventures) Çinli ve yabancı yatırımcılar girişimi beraber işletmekte ve riskleri, karı ve zararı özsermaye payları oranında paylaşmaktadırlar. Kooperatif ortak girişimlerde (cooperative joint ventures) ise Çinli ortak arazi, doğal kaynak, iş gücü ve teçhizat, yabancı ortak ise sermaye, teknoloji, teçhizat ve ara malı temin etmekte; iki taraf ürünlerin, hasılanın ve karların nasıl dağıtılacağı konusunda anlaşmaktadırlar (Tseng, Zebregs, 2002: 6-7).

yatırımcıların hizmetine neredeyse sınırsız bir ucuz iş gücü arzı sunmaktadır. Özellikle ÖEB'lerde ve Açık Sahil Şehirleri'ndeki kaliteli alt yapı ve bu bölgelerdeki düşük vergi oranları ve muhafiyetler de yabancı yatırımcıları buralara çeken unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bölgelerde yoğunlaşan doğrudan yabancı yatırımlar ölçek ekonomileri sayesinde maliyetleri düşürebilmiş ve bu düşük maliyetler daha fazla doğrudan yabancı yatırımı tetikleyen bir unsur olmuştur.⁵ Öte yandan, Çin'in ihracata dayalı bir kalkınma stratejisi benimsemiş olması, ve özellikle 1990'larda tarife engellerini azaltarak ülkeyi dış ticarete daha açık hale getirmesi, ihracata yönelik olan doğrudan yabancı yatırımları Çin'e çekmekte etkili olmuştur.

Doğrudan yabancı yatırımlar Çin ekonomisine çeşitli yönlerden faydalı olmuşlardır. Her şeyden önce Çin'deki sermaye birikimine katkı yaparak ve toplam faktör verimliliğini artırarak GSMH'nin büyüme hızını artırmışlardır. Zebregs (2002)'in ampirik çalışmasına göre bu iki etkinin 1990'lı yıllarda GSMH'nin büyüme hızı üzerindeki etkileri sırasıyla yüzde 0.4 ve 2.5, yani toplam 2.9 yüzde puanı artışı şeklinde olmuştur (Aktaran Tseng, Zebregs, 2002: 19).

Doğrudan yabancı yatırımlarla kurulan firmalar sadece kendi üretimleriyle doğrudan GSMH'ye katkıda bulunmakla kalmamış, ayrıca yarattıkları yayılma etkileriyle (spillover effects) de yerli firmaların üretkenliklerini arttırarak dolaylı bir şekilde GSMH'yi arttırmışlardır. 1993-1998 döneminde Shenzhen ÖEB'sindeki imalat sanayi datusı kullanılarak yapılan bir çalışmada, imalat sanayindeki doğrudan yabancı yatırımların hem üretkenlikle hem de imalat sanayi dallarındaki üretkenlik artışıyla pozitif ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu bulunmuştur. Bu da doğrudan yabancı yatırımların teknoloji transferi şeklinde pozitif dışsallıklar ürettiklerine işaret etmektedir. Yapılan hesaplamalar imalat sanayindeki ortalama doğrudan yabancı yatırımlardaki % 1'lik bir artışın imalat sanayi dallarındaki üretkenlik artış hızını 0.5 yüzde puanı artırdığını göstermektedir (Liu, 2002: 600).

Şekil 2: Yabancı Sermayeli Şirketlerin Çin'in Toplam İhracatındaki Payları . Payları

Kaynak: Fan ve Zhang, 2003:9 ve Lai, 2002:31

Doğrudan yabancı yatırımların diğer önemli bir faydası da yüksek ücretli yeni iş alanları yaratarak istihdama katkıda bulunmalarıdır. 2001 yılı verilerine göre yabancı sermayeli şirketler şehirlerdeki toplam işgücünün % 2.8'sini teşkil eden 6.7 milyon kişiyi istihdam etmişlerdir (Fan ve Zhang, 2003).

Doğrudan yabancı yatırımların en önemli katkısı dış ticaret alanında olmuş ve bu tür yatırımlar sayesinde Çin'de ihracata dayalı son derece rekabetçi ve dinamik bir imalat sanayi inşa edilmiştir.

⁵ Doğrudan yabancı yatırım kararlarında etkili olan faktörlerle ilgili yapılan ampirik çalışmalara örnek olarak Cheng (2000) gösterilebilir. Söz konusu çalışmada, 29 Çin bölgesinde 1985-1995 döneminde doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörlerin etkileri incelenmiş ve geniş bölgesel piyasaların, kaliteli altyapının ve doğrudan yabancı yatırımlara ayrıcalıklar sağlayan politikaların bu tür yatırımların düzeyi üzerinde pozitif, işgücü maliyetlerinin ise negatif etki yaptığı bulunmuştur. Ayrıca bir bölgedeki mevcut kümülatif doğrudan yabancı yatırımların o bölgedeki doğrudan yabancı yatırım akımları üzerinde güçlü bir pozitif etki yaptığı saptanmıştır.

Reform sürecinin ilk yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin Çin'in toplam ihracatı içerisindeki payı % 1'in altındayken, 2002 yılına gelindiğinde % 50'yi aşmıştır (Grafik 2).

3.3. Dış Ticaret

Çin yönetiminin reform kararlarını aldığı 1978 yılında, Çin'in ihracatı 9.75 milyar ABD doları, ithalatı 10.89 milyar ABD dolarıydı. Çin'in 2004 yılı ihracat ve ithalat rakamları ise sırasıyla 584.1 ve 552.4 milyar ABD dolarıdır (Tablo 8). 1970'lerin sonunda dünya toplam ihracatında Çin'in payı % 1 civarındayken bugün % 5'in üzerine çıkmıştır (Tablo 9). Aynı dönem içerisinde Japonya, ABD ve Avrupa Birliği gibi gelişmiş ülke pazarlarında Çin mallarının payı sürekli artış göstermiştir (Tablo 10). Çin Amerika ve Avrupa pazarlarını ele geçirirken, bu ekonomiler de Çin'e olan ihracatlarını arttırmışlar, fakat hızla artan Çin'in ithalat hacmindeki payları azalmıştır. Çin'in ithalatında Asya ülkelerinin artan ağırlığı göze çarpmaktadır (Tablo 11).

Tablo 8. Çin'in Toplam Dış Ticaret, İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi Değerleri, 1978-2004

Yıl	milyar ABD doları			
	Toplam Dış Ticaret	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1978	20.6	9.8	10.9	-1.1
1980	38.1	18.1	20.0	-1.9
1985	69.6	27.4	42.3	-14.9
1989	111.7	52.5	59.1	-6.6
1990	115.4	62.1	53.4	8.7
1991	135.7	71.9	63.8	8.1
1992	165.5	84.9	80.6	4.4
1993	195.7	91.7	104.0	-12.2
1994	236.6	121.0	115.6	5.4
1995	280.9	148.8	132.1	16.7
1996	289.9	151.1	138.8	12.2
1997	325.2	182.8	142.4	40.4
1998	324.0	183.7	140.2	43.5
1999	360.6	194.9	165.7	29.2
2000	474.3	249.2	225.1	24.1
2001	509.7	266.1	243.6	22.6
2002	620.8	325.6	295.2	30.4
2003	851.0	438.2	412.8	25.5
2004*	1136.5*	584.1*	552.4*	31.7*

Kaynak: National Bureau of Statistics of China, 2005; (*) CIA, 2005

İhracattaki hızlı artışın önemli bir etkisi de Çin'in dış ticaret dengesinin 1994'ten bu yana sürekli fazla vermesi ve bunun neticesinde döviz rezervlerinin önemli ölçüde artmış olmasıdır. 2004 yılı sonu itibarıyla Çin Halk Bankası'nın döviz rezervleri 600 milyar ABD dolarını aşmıştır (People's Bank of China, 2005). Çin döviz kıtlığı çeken bir ülke konumundan döviz fazlasına sahip bir ülke konumuna başarıyla gelmiştir.

Tablo 9. Dünya ihracattındaki paylar (yüzde)

	1960	1970	1980	1990	2000	2002
Çin	1.0	1.9	3.9	5.1
Almanya	10.7	12.1	10.5	12.1	8.6	9.4
Japonya	3.7	6.7	7.1	8.5	7.5	6.5
Güney Kore	0.0	0.3	1.0	2.0	2.7	2.5
YSE'ler (*)	1.6	1.7	3.2	8.1	10.4	9.7
ABD	19.4	15.3	12.0	11.6	12.1	10.8

Kaynak: Rumbaugh, Blancher, 2004: 15

(*) Yeni Sanayileşmiş Ekonomiler: Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan

Tablo 10. Çin Mallarının Önemli İhracat Pazarlarındaki Payları (Çin'den yapılan ithalat/toplam ithalat, yüzde)

	1970	1980	1990	1995	2000	2002
Japonya	1.4	3.1	5.1	10.7	14.5	18.3
ABD	0.0	0.5	3.2	6.3	8.6	11.1
Avrupa Birliği	0.6	0.7	2.0	3.8	6.2	7.5

Kaynak: Blancher ve Rumbaugh, 2004: 15

Tablo 11. Çin'in İthalatında Kaynak Ülke Payları (yüzde)

	1980	1990	1995	2000	2002
Asya	15.0	41.0	47.0	50.6	53.1
ASEAN	3.4	5.6	7.4	9.8	10.4
Japonya	26.5	14.2	21.9	18.4	18.1
Güney Kore	...	0.4	7.8	10.3	9.7
Tayvan	11.2	11.3	12.9
Avrupa Birliği	15.8	17.0	16.1	13.7	13.1
ABD	19.6	12.2	12.2	9.9	9.2

Kaynak: Blancher ve Rumbaugh, 2004: 15

Reform sürecinde Çin'in dış ticaret rakamları sürekli artış gösterirken, dış ticarete konu olan malların bileşimi de yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Reformların ilk yıllarında temel mallar ihracatın yarısından fazlasını kaplarken, 1986 sonrasında Çin'in faktör donanımı ve karşılaştırmalı üstünlükleriyle uyumlu bir şekilde işlenmiş malların oranı düzenli olarak artış göstermiş, 1990'da % 74.4'e, 1995'te % 85.6'ya ve 2003 yılında % 92.1'e ulaşmıştır (Tablo 12).

Çin'in ihracatının yapısındaki bu dramatik değişiklikler emek yoğun işlenmiş mallar ihracatındaki hızlı artışların sonucunda meydana gelmiştir. Emek yoğun işlenmiş mallar ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1985'te % 44 iken 1990'da % 74'e çıkmıştır. 1985-1990 döneminde sermaye yoğun işlenmiş mallar ihracatının toplam ihracat içindeki payı ise % 29'dan % 19'a inmiştir. 1990'ların ilk yıllarında emek yoğun işlenmiş mallar ihracatının payı bir miktar gerilese de sürekli % 50'nin üzerinde kalmıştır (World Bank, 1994'ten aktaran Lai, 2004: 40-41).

Tablo 12. İşlenmiş Mallar İhracat ve İthalatı ve Bunların Toplam İhracat ve Toplam İthalat İçindeki Payları

	işlenmiş mallar ihracatı		işlenmiş mallar ithalatı	
	milyar ABD doları	yüzde pay	milyar ABD doları	yüzde pay
1980	9.0	49.7	13.1	65.2
1985	13.5	49.4	37.0	87.5
1989	37.5	71.3	47.4	80.1
1990	46.2	74.4	43.5	81.5
1991	55.7	77.5	53.0	83.0
1992	67.9	80.0	67.3	83.6
1993	75.1	81.8	89.7	86.3
1994	101.3	83.7	99.1	85.7
1995	127.3	85.6	107.7	81.5
1996	129.1	85.5	113.4	81.7
1997	158.8	86.9	113.8	79.9
1998	163.2	88.8	117.3	83.6
1999	175.0	89.8	138.9	83.8
2000	223.7	89.8	178.4	79.2
2001	239.8	90.1	197.8	81.2
2002	297.1	91.2	245.9	83.3
2003	403.4	92.1	340.0	82.4

Kaynak: National Bureau of Statistics of China, 2005

İthalatın gelişim trendinde ihracattaki kadar olmasa da, yüksek bir büyüme göze çarpmaktadır. İthalattaki yapısal dönüşüme bakıldığında işlenmiş malların 1980'deki % 65'lik payının kısa zamanda hızla artarak 1985'te % 87.5'e ulaştığı ve 1990'lı yılların sonlarında ve 2000'li yılların başlarında % 80'ler civarında kaldığı gözlemlenmektedir (Tablo 12). Özellikle petrol ve endüstriyel ham maddeler gibi temel mallara olan talep artışına yabancı işlenmiş mallara karşı olan talep artışı eşlik ettiği için temel malların ithalat içindeki oranı artış trendine girememiştir. Ayrıca 1980'li ve 1990'lı yıllarda ithal edilen işlenmiş mallar içinde sermaye-yoğun ve teknoloji yoğun mallar ağırlıkta kalmıştır. Bu tür malların ihracı her zaman ithalatın gerisinde kalmış, fakat aradaki fark 1990'lı yıllarda önemli ölçüde daralmıştır (Lai, 2004: 42-43).

Çin'in dış ticarete gösterdiği büyük başarının temelinde hiç kuşkusuz piyasaya yönelik reformlar yatmaktadır. Geleneksel planlı ekonomilerde fiyatlar piyasada belirlenmediği için kaynak dağılımı iç ve dış tüketicilerin ve ekonomik ajanların tercihlerine göre değil planlamacıların tercihlerine göre belirlenmekte ve iç fiyatlar dünya fiyatlarından önemli ölçüde farklılık göstermekteydi. Bu nedenle fiyatlar üretici kaynakları iç ve dış piyasalara yönelik olarak etkili bir şekilde yönlendirmekteydi. Bunun yanı sıra aşırı katı bürokratik devlet mekanizması dünya piyasalarındaki ani değişikliklere reaksiyon göstermekte geç kalmaktaydı. Bu şartlar altında ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda güçlü bir ihracat sektörü geliştirmesi mümkün olamamaktaydı. 1978 sonrası piyasaya yönelik reformların en önemli özelliği bu planlı yapıyı tedricen kırmış olmasıdır. İlk reformlarla birlikte dış ticaretle uğraşan girişimlere daha fazla otonomi verilmiş ve bunlara yönelik olan kısıtlamalar kaldırılmıştır. Asıl önemli fiyat reformları ise 1985'ten sonra başlamış ve 1992 sonrasında fiyatlar daha da serbestleştirilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, ÖEB'ler ve buralara akan yabancı yatırımlar da Çin'in dış ticaretinin hızla artmasında önemli rol oynamışlardır. 1980'li yıllara gelindiğinde Hong Kong ve Tayvan'daki emek-yoğun imalat endüstrileri yükselen işgücü maliyetleriyle nedeniyle sorunlar yaşarken, tam da bu sırada, Çin dışa açılma reformlarını başlatmış ve dört ÖEB'yi ihracatı artırma stratejisinin bir parçası olarak kurmuştur. Böylece Hong Kong ve Tayvan'ın emek-yoğun imalat endüstrileri tedricen Çin'e taşınmıştır.

4. NEDEN ÇİN'İN PERFORMANSI FARKLI OLDU?

1989'da kapitalizme geçiş sürecine giren Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği (DAESB) ülkeleri Çin'deki gibi bir başarıyı yakalamak bir yana, özellikle ilk reform yıllarında büyük üretim düşüşleri yaşamışlar ve yüksek enflasyonla mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Tablo 13, 14). “Başarılı geçiş ekonomileri” olarak adlandırılan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'da dahi 1990'lı yılların ilk yarısında üretim daralırken, Rusya'da ekonomik daralma 1998 yılına kadar sürmüştür (Grafik 3). Bütün DAESB ülkelerinde milyonlarca insan bir kaç yıl içerisinde mutlak anlamda yoksullaşmıştır.

Tablo 13. Rusya ve Üç “Başarılı” Geçiş Ekonomisinde GSYİH Değişim Oranları (1988-1995)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Rusya	1.5	2.5	-2.0	-9.0	-19.0	-12.0	-15.0	-2.7
Polonya	4.1	0.2	-11.6	-7.6	1.0	4.0	4.0	3.0
Macaristan	0.4	0.7	-3.5	-11.5	-4.4	-1.6	-1.6	2.0
Çek Cum.	2.5	1.4	0.4	-14.2	-7.1	-1.0	-1.0	5.0

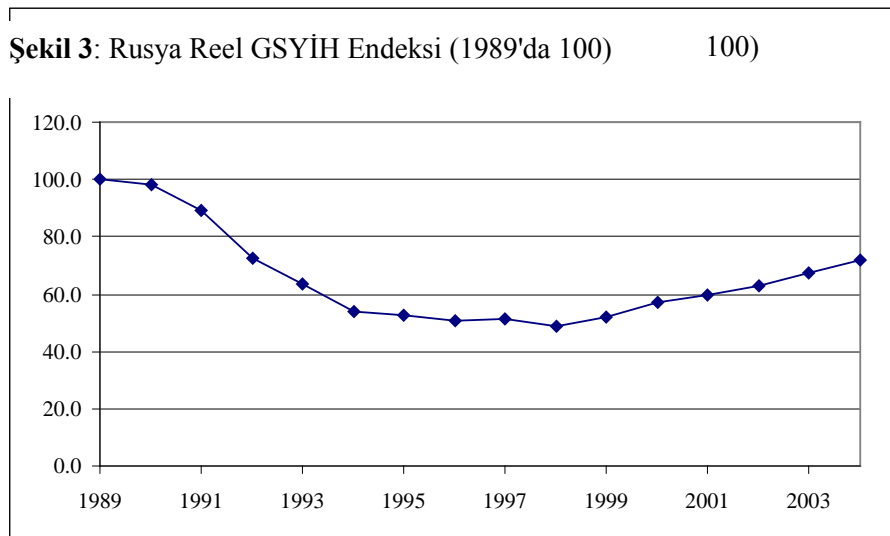
Kaynak: Gregory ve Stuart, 1998: 340

Tablo 14. Rusya ve Üç “Başarılı” Geçiş Ekonomisinde Yıllık Enflasyon Oranları (1988-1995)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Rusya	1.5	4.5	11.5	122.9	1700.0	919.0	257.0	125.0
Polonya	60.0	252.0	585.0	70.0	43.0	35.0	30.0	25.0
Macaristan	16.5	17.0	29.0	35.0	23.0	22.0	19.0	17.0
Çek Cum.	0.2	2.3	11.0	57.0	11.0	21.0	11.0	10.0

Kaynak: Gregory ve Stuart, 1998: 340

Reformlardan önceki ekonomik yapıların Çin'de ve DAESB ülkelerinde birbirinden çok farklı olması, bu ülkelerin farklı ekonomik performanslar sergilemelerinde etkili olmuştur. Bu durum Çin'le özellikle Rusya karşılaştırıldığında dikkat çekmektedir. Reformların başlangıcında (Çin'de 1978, Rusya'da 1988) Çin tarımsal bir köylü toplumu, Rusya ise kentleşme sürecini tamamlamış bir sanayi toplumu görünümündeydi (Tablo 15). Çin, düşük verimli tarım kesiminden yüksek verimli (yeni gelişen) sanayi kesimine işgücü aktarmak gibi normal ekonomik kalkınmanın klasik problemiyle karşı karşıyayken, Rusya düşük verimli, sübvansiyonlarla ayakta tutulan endüstrileri daraltıp buralardan açığa çıkan işgücü ve diğer kaynaklarla yüksek verimli ve rekabetçi endüstrileri büyütme/geliştirmek gibi zor bir yapısal uyum problemiyle uğraşmak zorunda kalmıştır.

Kaynak: Gregory ve Stuart, 1998: 340; Federal'naja Služba Gosudarstvennoj Statistiki, 2005

Çin'in reform süreciyle DAESB ülkelerinde gerçekleştirilen reformlar karşılaştırıldığında ise, ilk olarak reformların amaçlarındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. 1978-1979'dan bu yana süren Çin'deki reform sürecinin başlıca amacı Çin ekonomisinin büyümesi/gelişmesi olmuştur. Bu

reformların bugünkü sonuçları ne kadar kapitalizme yakın bir Çin yaratmış olursa olsun, Çin liderleri hiç bir zaman kapitalizme yönelmek istediklerini beyan etmemişler ve kendi sistemlerini Çin karakteristiğindeki sosyalist piyasa ekonomisi olarak tanımlamışlardır. Avrupa'daki eski Doğu Bloku ülkelerinde ise reformlar ekonomik sistemi değiştirmeyi, yani merkezi planlamacı sistemi piyasa ekonomisiyle değiştirmeyi, amaçlamıştır. Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya gibi ekonomilerin başarılı geçiş ekonomileri olarak nitelendirilmesi temelde bu ekonomilerin kapitalist tarzda yeniden inşa edilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerde Çin'deki gibi çok yüksek büyüme oranlarına dayalı bir başarı söz konusu değildir.

Reformların hızı konusunda da Çin'le DAESB ülkeleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Çin'de yönetici kadronun ekonomik büyüme amacıyla bağlantılı olarak reformlara karar verilmesinde ve uygulanmasında tedrici bir yol seçilmiştir. Çin'de reformlar adım adım, ve özellikle önce ÖEB'lerde denedikten ve faydaları test edildikten sonra, ülke genelinde uygulanmıştır. Devlete ait olan işletmelerin özelleştirilmesine gidilmemiş, bunun yerine Çin yönetimi bir kısmı yerel yönetimlere ait olan kolektif mülkiyet işletmelerine (collectively owned), yabancı yatırımlarla kurulan firmalara ve yeni özel işletmelerin kurulmasına imkan vermiştir. Çin'deki bu uygulamadan farklı olarak, DAESB ülkelerinde ise "büyük patlama" veya "şok terapi" olarak adlandırılan yöntem izlenmiştir. Rusya'da da uygulanan bu yöntem büyük çaplı bir reform programıyla bir anda merkezi planlamanın piyasa ekonomisiyle değiştirilmesini amaçlamıştır. Bununla bağlantılı olarak Rusya'da çok kısa bir süre zarfında halka dağıtılan kuponlar/hisse senetleri karşılığında yapılan kitlesel özelleştirmeler, pratikte kamu varlıklarının, bunları en etkin kullanacak olanlara dağıtılması yerine, bu varlıkların en yakın olanlara ve fırsat çıktığında bunu en hızlı kapacak konumda olanlara verilmesine yol açmıştır. Güçlü politik bağlantılara sahip olanlar çok düşük maliyetlerle kısa sürede muazzam büyüklükteki ekonomik varlıkları elde etmişlerdir (Illarionov, 2003).

Tablo 15. Çin ve Sovyetler Birliği'nde reformların başlangıcında üretimin ve istihdamın bileşimi

	1995 fiyatlarıyla GSYİH'nin bileşimi (%)		İstihdamın bileşimi	
	SSCB, 1988	Çin, 1978	SSCB, 1988	Çin, 1978
Tarım	9.3	41.2	19.3	70.5
Sanayi	59.6	34.0	40.4	17.3
Hizmetler	31.1	24.7	40.3	12.2

Kaynak: Woo, 2001: 116

Çin'i diğer geçiş ekonomilerinden ayıran önemli bir diğer fark da, Çin'de yerel yöneticilerin yerel alt-yapıyı geliştirmekte yerel işadamlarını daha fazla üretime özendirmekte ve yabancı sermaye yatırımlarını çekmekte aktif bir şekilde rol oynamış olmalarıdır. Çin'de yerel yöneticilerin ekonomik gelişmede oynadıkları bu önemli rol, özellikle Rusya'da olmak üzere diğer geçiş ekonomilerinde görülen yerel yöneticilerin rant kollayıcı ve ekonomik gelişmeyi baltalayıcı davranışlarıyla açık bir tezat teşkil etmektedir. Çin'de merkezi hükümetin yerel yöneticileri atama ve görevden alma kararlarında ekonomik performans kriterlerinin önemli ölçüde yer tutması, bu yöneticileri yerel ekonomileri büyüme/geliştirme yönünde motive etmiştir.⁶ Merkezi yönetimin yerel yöneticiler üzerinde cezalandırma ve ödüllendirme yöntemleriyle onları ekonomik gelişmenin önemli aktörleri haline getirmesi Çin'deki siyasal merkezîyetçilik (Komünist Parti'nin mutlak iktidarı) sayesinde gerçekleşebilmiştir. Buna karşın Rusya'da 1989 sonrası ekonomik dönüşüm, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin iktidar tekeline yitirmesinin ardından demokrasinin kurulma ve yerleştirilme çabalarının sürdürüldüğü dönemle çakıştığı için güçlü olmayan bir merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Rusya'da bir çoğu yerel firmaların rant peşinde koşan yöneticileri tarafından ele geçirilen yerel hükümetler, merkezin baskısını hissetmemiş ve bölgelerinde yeni

⁶ Li ve Zhou (2005), 1979-1995 arasında Çin'deki üst düzey yerel yöneticilerin kariyer datalarını kullanarak yaptıkları ekonometrik çalışmada, yerel liderlerin ekonomik performanslarının terfi edilme olasılıklarını arttırdığını ve görevden alınma olasılıklarını azalttığını bulmuşlardır. Ayrıca, yerel liderlerin kariyerlerinde ilerlemelerinin yıllık performanslarından daha çok bütün kariyerleri süresince gösterdikleri ortalama performansa bağlı olduğunu da bulmuşlardır.

firmaların kurulup rekabetçi bir ortamın kurulmasının şartlarını temin etmek yerine, eski firmaların korunması ve bunlara yerel kaynakların aktarılması yoluna gitmişlerdir. Yerel yöneticilerin Çin'de ekonomik gelişmeye katkıda bulunurken, Rusya'da olumsuz etkilerde bulunmaları, siyasal merkezîyetçiliğin geçiş ekonomilerinin performansları üzerinde oynadıkları olumlu rolü, ya da diğer bir deyişle siyasal desentralizasyonizmin (adem-i merkezîyetçiliğin) olumsuz rolünü, işaret etmektedir (Blanchard, Shleifer, 2001).

5. SONUÇ

Çin'de 1978 yılında öncelikle tarım kesiminde yaşanan hızlı liberalizasyonla başlayan reform süreci 1980'lerde sanayi kesiminin de reforma tabi tutulmasıyla devam etmiştir. Çin'in göz alıcı ekonomik performansının temelinde piyasaya dönük reformlar ve dışa açılma politikaları yatmaktadır. Çin yönetimi bu reformları ve politikaları önce ÖEB'lerde uygulamış ve yararlılıkları buralarda kanıtlandıktan sonra ülkenin diğer bölgelerinde de yürürlüğe koymuştur. ÖEB'ler kaliteli alt yapıları ve yabancı sermaye için hazırlanan teşvik paketleri sayesinde kısa zamanda Çin'e büyük miktarda doğrudan yabancı yatırımlar çekerek ve dışarıdan teknoloji transferi sağlayarak Çin ekonomisinin modernleşmesinde ve hızla büyümesinde çok önemli roller oynamışlardır. Çin'in dış ticaretle ilgili istatistikleri, küreselleşme sürecinden Çin'in elde ettiği faydanın büyüklüğünü gözler önüne sermekte ve mevcut trendlerin devamı halinde Çin'in yakın bir gelecekte dünyanın en büyük ihracatçısı olabileceğini işaret etmektedir. Bu bağlamda, 2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ve 2004 yılında anayasada yapılan özel sektör yanlısı değişiklikler Çin yönetiminin rekabetçi bir piyasa ekonomisini sürdürmekteki kararlılığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Aten, B., Heston, A., Summers, R. (2002) *Penn World Table Version 6.1* [Internet], Center for International Comparisons at the University of Pennsylvania (CICUP), Erişim adresi: <http://pwt.econ.upenn.edu/php_site/pwt61_form.php> [Erişim tarihi: 28 Temmuz 2005].
- Blanchard, O., Shleifer, A. (2001) Federalizm With and Without Political Centralization: China Versus Russia, *IMF Staff Papers*, Vol. 48, ss. 171-179
- Blancher, N., Rumbaugh, T. (2004) China: International Trade and WTO Accession, *IMF Working Paper*, WP/04/36
- Cheng, K. (2000) What are the determinants of the location of foreign direct investment? The Chinese experience, *Journal of International Economics* 51, ss. 379-400.
- CIA (2005) *The World Factbook* [Internet], Erişim adresi: <<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ch.html>> [Erişim tarihi: 25 Ağustos 2005].
- Fan, G., Zhang, X. (2003) How Can Developing Countries Benefit from Globalization: The Case of China, *China and World Economy*, Vol.11, No.6, ss.3-10.
- Federal'naja Služba Gosudarstvennoj Statistiki (Rusya Federal Devlet İstatistik Servisi) (2005) *Osnovnye pokazateli sistemy nacional'nyx schetov* [Internet], Erişim adresi: <http://www.gks.ru/bgd/free/b01_19/IssWWW.exe/Stg/d000/i000331r.htm> [Erişim tarihi: 29 Ağustos 2005]
- Graham, E. M., Wada, E. (2001) Foreign Direct Investment in China: Effects on Growth and Economic Performance [Internet], Erişim adresi: <<http://www.iie.com/publications/wp/01-3.pdf>>. [Erişim tarihi: 29 Ağustos 2005]
- Ge, W. (1999) Special Economic Zones and the Opening of the Chinese Economy: Some Lessons for Economic Liberalization, *World Development*, Vol. 27, No. 7, ss. 1267-1285.
- Gregory, P. R., Stuart, R. C. (1998) *Russian and Soviet Economic Performance and Structure*, Sixth Edition, Addison-Wesley
- Illarionov, A. (2003) Rusya'nın Potemkin Kapitalizmi, *Kapitalizm ve Küresel Refah*, Ed. Vasquez, I., Ankara: Liberte Yayınları

- Jones, D. C., Li, C., Owen, A. L. (2003) Growth and Regional Inequality in China During the Reform Era, *China Economic Review* 14, ss. 186-200
- Lai, P. (2002) Foreign Direct Investment in China: Recent Trends and Patterns, *China and World Economy*, Vol. 10, No. 2, ss.25-32
- Lai, P. (2004) China's Foreign Trade: Achievements, Determinants and Future Policy Challenges, *China and World Economy*, Vol.12, No. 6, ss.38-50
- Li, H., Zhou, L. (2005) Political Turnover and Economic Performance: The Incentive Role of Personnel Control in China, *Journal of Public Economics* 89, ss. 1743-1762.
- Liu, Z. (2002) Foreign Direct Investment and Technology Spillover: Evidence from China, *Journal of Comparative Economics* 30, 579-602
- National Bureau of Statistics of China (2005) *Yearly Data* [Internet], Erişim adresi: <<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/>> [Erişim tarihi: 26 Ağustos 2005].
- OECD (2000) Main Determinants and Impacts of Foreign Direct Investment in China's Economy, *Working Papers on International Investment*, Number 2000/4, December 2000.
- OECD (2005) *Economic Survey of China (Summary)* [Internet], Erişim adresi: <http://www.oecd.org/document/45/0,2340,en_2649_201185_35344877_1_1_1_1,00.html> [Erişim tarihi: 18 Eylül 2005]
- PBS/WGBH (2003) Brave New World [Internet], *Frontline*, Erişim adresi: <<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/red/etc/cron.html>> [Erişim tarihi: 29 Ağustos 2005].
- People's Bank of China (2005), Gold & Foreign Exchange Reserves [Internet], Erişim adresi: <<http://www.pbc.gov.cn/diaochatongji/tongjishuju/gofile.asp?file=2004S6.htm>> [Erişim tarihi: 1 Eylül 2005].
- Pomfret, R. (1997) Growth and Transition: Why Has China's Performance Been So Different?, *Journal of Comparative Economics* 25, ss. 422-440.
- Sachs, J. D., Woo, W.T. (1997) Understanding China's Economic Performance [Internet], *NBER Working Paper Series*, Erişim adresi: <<http://www.nber.org/papers/w5935.pdf>> [Erişim tarihi: 15 Mart 2005].
- Tseng, W., Zebregs, H. (2002) Foreign Direct Investment in China: Some Lessons for Other Countries, *IMF Policy Discussion Paper*, PDP/02/3.
- UNCTAD (2005) FDI/TNC Database [Internet], Erişim adresi: <<http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=1923&lang=1>> [Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2005]
- Woo, W. T. (2001) Recent Claims of China's Economic Exceptionalism Reflections Inspired by WTO Accession, *China Economic Review* 12, ss. 107-136
- World Bank (1994) *China: Foreign Trade Reform*, Washington: World Bank
- Zebregs, H. (2002) Foreign Direct Investment and Output, Tseng, W., Rodlauer, M. (der.). *China: Competing in the Global Economy*. Washington D.C., IMF